

13. *Grossman Gene M.* Heterogeneous Workers and International Trade Grossman [Electronic resources] / Gene M. Grossman. — February 2013. — Mode of access: http://www.princeton.edu/~grossman/Harms_paper_final.pdf.

14. *Romer Paul M.* Increasing Returns and Long-Run Growth [Electronic resources] / Paul M. Romer // Journal of Political Economy, 1986. Vol. 94, no. 5. — P. 1002—1037. — Mode of access: <http://pages.stern.nyu.edu/~promer/IncreasingReturns.pdf>.

Стаття надійшла до редакції 2 квітня 2013 р.

УДК 351.862

Ніколаєв Є. Б., к.е.н.,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ПОСТРАДЯНСЬКА ТА ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЗМІСТУ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Необхідність захисту та просування інтересів людини обґрунтовується у численних сучасних теоріях, однією з яких є концепція соціальної безпеки. Стаття зіставляє пострадянську та західноєвропейську версії цієї концепції як такі, що по-різному визначають ключові умови забезпечення сталого соціального розвитку. Так, пострадянські розробки розуміють соціальну безпеку як досягнення економічного добробуту, профілактику бідності, запобігання і демографічним проблемам, захист від соціальних загроз та ін. Західноєвропейські дослідження розглядають соціальну безпеку як дворівневу проблему. Індивідуальний рівень розкривається у моделі «людська безпека», що вважає основним джерелом загроз людському розвитку низку гуманітарних проблем. Груповий рівень соціальної безпеки розкритий у доробку Копенгагенської школи досліджень миру як збереження культурної ідентичності спільноти.

Необходимость защиты и продвижения интересов человека обосновывается в многочисленных современных теориях, одной из которых является концепция социальной безопасности. Статья сравнивает постсоветскую и западноевропейскую версии этой концепции как таковые, что по-разному определяют ключевые условия обеспечения устойчивого социального развития. Так, постсоветские разработки понимают социальную безопасность как достижение экономического благосостояния, профилактику бедности, предотвращения миграционных и демографических проблем, защиту от социальных угроз и др. Западноевропейские исследования рассматривают социальную безопасность как двухуровневую проблему. Индивидуальный уровень раскрывается в модели «человеческая безопасность», которая считает основным источником угроз человеческому развитию ряд гуманитарных проблем. Групповой уровень социальной безопасности раскрыт в разработках Копенгагенской школы исследований мира как сохранение культурной идентичности сообщества.

The necessity of protecting and promoting human interests is laid down in many current theories, and in particular in the concept of societal security. The paper compares the post-Soviet and western European versions of the concept which differ in defining the key elements of ensuring sustainable social development. In particular, post-Soviet works perceive societal security as achievement of economic welfare, poverty prevention, avoidance of migration and demographic problems, protection against social threats, etc. Western European research views societal security as a two-level problem. The individual level is implemented in the «human security» concept that perceives humanitarian problems as the main threat to human development. The group level of societal security is viewed by the Copenhagen school of peace studies as the preservation of community cultural identity.

Ключові слова: соціальна безпека, соціальна політика, м'яка безпека, людська безпека.

Ключевые слова: социальная безопасность, социальная политика, мягкая безопасность, человеческая безопасность.

Key words: societal security, social policy, soft security, human security.

Вступ. Проблематика соціальної безпеки останнім часом привертає дедалі ширшу увагу дослідників. Відповідна концепція висвітлює і систематизує основні соціальні чинники та загрози, що впливають на добробут, рівень і якість життя населення. Концепція соціальної безпеки у пострадянській науковій інтерпретації набула унікального змістовного наповнення, що не відповідає змісту концепції з аналогічною назвою у західній науці. Якщо в нашій версії соціальна безпека відображає передусім економічні умови життя і відтворення населення, то західна концепція має культурологічний контекст, вивчає умови збереження національної ідентичності й згуртованості суспільства під впливом сучасних ментальних, ціннісних, ідейних трансформацій.

Постановка завдання. Стрімкий розвиток зазначеної наукової дисципліни сприяє появі численних дискусійних питань, що стосуються її змісту, методики й методології. У цій розвідці спробуємо висвітлити деякі з таких проблем. А саме, зупинимося на визначенні предметної області соціальної безпеки та розглянемо основні відмінності між пострадянською та західною інтерпретацією її природи.

Концентрація та розпорошення змісту

1. Традиційне перше питання щодо подібних міркувань полягає у з'ясуванні сутності, змісту, предмета досліджуваного явища.

Як відомо, у практичній політиці та теоретичних дослідженнях відбувається постійне розширення предметного поля більшості концепцій-складових національної безпеки, що справедливо й щодо соціальної безпеки. Сучасні роботи окреслюють вельми велике коло питань, параметрів і критеріїв, що виходять на проблематику соціальної безпеки (рис. 1). У попередній роботі [21] ми зверталися до аналізу та порівняння основних поглядів на предмет соціальної безпеки і дійшли висновку про складність узагальнення різних інтерпретацій змісту соціальної безпеки через їх суттєві якісні відмінності. Тому, на нашу думку, корисно не так розглянути багате різноманіття наявних у науковій літературі тлумачень соціальної безпеки саме по собі, як спробувати звести альтернативні дефініції у кілька якісно різнорідних груп. Це дозволить виокремити головні, сутнісні складові предмета соціальної безпеки з широкого багатоманіття її рис. Широке трактування складових соціальної безпеки привертає увагу до окремих деталей, що час від часу випадають з поля зору, але є важливими для розвитку відповідних досліджень.

1.1. «Зрізи» соціальної безпеки різняться між собою як за задіяними в її реалізації сферами державної політики, так і за ступенем і масштабністю відображення у сучасних дослідженнях.

Найпоширеніше, «мейнстрімне» розуміння предмета соціальної безпеки більшою чи меншою мірою транслює його у сферу соціальної політики держави, розкриваючи зміст явища як досягнення певного рівня економічного добробуту людей. Сюди належить чимало характеристик соціальної безпеки:

- забезпечення офіційно встановлених соціальних нормативів, які визначають рівень і якість життя людини та суспільства в цілому [9];
- досягнення і забезпечення державою гідного (оптимального) рівня життя населення, недопущення його неприйняттого зниження;
- забезпечення доступу населення до номінального набору необхідних життєвих благ;
- гарантування мінімального ризику для життя, фізичного та психічного здоров'я людей [13, с. 53];
- недопущення соціальної деградації основних верств населення та окремих соціальних груп, запобігання бідності, гарантування мінімальних життєвих умов кожній людині;
- збереження соціальної перспективи для всіх верств населення [27, с. 19];
- розвиток соціальної структури, системи життєзабезпечення та соціалізації людей [14, с. 4], галузей соціальної сфери та інше.

Соціальна безпека інтерпретується як :		
можливість самореалізації особистості , її гармонійний розвиток	захист від загроз та зменшення їх впливу на соціальну сферу , зниження соціальних ризиків	
міра соціальної відповідальності суспільних акторів та інститутів	прагнення до оптимального стану життя , недопущення зниження його поточного рівня, гарантування мінімальних життєвих умов кожній особі	
наявність умов реалізації соціальних інтересів	запобігання соціальній деградації та збереження життєвих перспектив для всіх верств населення	
реалізація основних принципів соціальної політики (соціальна справедливість , солідарність , субсидіарність , стабільність тощо) , її відповідність потребам та інтересам людини і суспільства		
Збереження та поліпшення соціальної безпеки виявляється у ...		
розширеному відтворенні населення , протидії депопуляції як сучасному «мовчазному геноциду» українців	розвитку соціальної структури й відносин у суспільстві , системи життєзабезпечення та соціалізації людей	захисті національної , культурної ідентичності та збереженні згуртованості суспільства
задоволенні базових та соціальних потреб людини товарами і послугами належної якості	можливості забезпечити високий рівень життя населення	просуванні духовних і матеріальних цінностей суспільства
дотриманні оптимальних значень визначених соціальних показників і нормативів	реалізації прав людини , свободи її вибору	розвитку галузей соціальної сфери
зростанні добробуту та якості життя населення		
Досягнутий рівень соціальної безпеки відображується у багатьох критеріях та групах показників :		Двома головними соціальними загрозами є бідність та нерівність
соціальний капітал , суспільна довіра, гуманістичні цінності , соціальне партнерство і стабільність	зайнятість , безробіття , безпека праці	Рівень соціальної безпеки залежить від: соціальної політики , у т.ч. соціального страхування та соціального захисту нуж - денних верств населення системного розвитку , належного функціонування інститутів гарантування безпеки людини , суспільства й держави правового та інституціона - льного захисту соціальних інтересів
тривалість життя , відтворення населення , інші демографічні індикатори	економічний розвиток (ВВП та ін.)	
охоплення освітою , медичним забезпеченням , їх бюджетне фінансування	бідність , її глибина забезпечення житлом	
рівень та структура доходів ; дифереціація доходів різних верств населення ; рівень основних соціальних стандартів і гарантій	витрати на харчування міграція населення	
	становлення середнього класу	
	індекс людського розвитку та суміжні показники	

Рис. 1. Комплексне бачення змісту соціальної безпеки.

Укладено за: [9; 10; 12—14; 20; 24; 27]

Таким чином, в інструментальному сенсі соціальну безпеку правомірно розглядати як спосіб оцінки відповідності основних параметрів соціальної політики держави потребам та інтересам людини і суспільства, хоча вона не зводиться тільки до цього. Цей ракурс дозволяє зручно оперувати численними аналітичними показниками й нормативами, дотримання або недотримання яких свідчить про відповідний стан безпеки, наявність або відсутність тих чи тих негативних тенденцій і загроз у соціальній сфері. Оптимальні, порогові та граничні значення основних індикаторів

стану соціальної сфери включено до прийнятої Міністерством економіки України Методики розрахунку рівня економічної безпеки України [20]. Оновлена у 2012 р. Методика вимірювання регіонального людського розвитку [19] пропонує ширше коло соціальних показників і їх стандартних значень.

Згідно з цим розумінням і відповідно до основних компонент людського розвитку, в окремих економічних дослідженнях соціальної безпеки прийнято вивчати її стан за трьома основними функціональними складовими: 1) демографічна ситуація та міграція; 2) стан ринку праці, зайнятість і безробіття; 3) соціальна політика в частині рівня та справедливості розподілу доходів населення, їх відповідності соціальним стандартам, запобігання поширенню бідності (див. [7] та ін.). Проблема такого поєднання пов'язана із якісною різноманітністю трьох перелічених явищ, що ускладнює зведення їх параметрів у єдину аналітичну схему та заважає логічному й цілісному розкриттю змісту та критеріїв соціальної безпеки¹. Соціальна політика надто багатогранна й різноманевна, аби оцінку її якості можна було легко виразити у спільному знаменнику.

1.2. Паралельне до поняття національної безпеки визначення соціальної безпеки як системи захисту соціальних інтересів від впливу існуючих та потенційних, внутрішніх і зовнішніх загроз [27, с. 20, 271], а також гарантування гідного рівня життя населення незалежно від дії таких загроз [13, с. 53; 20], частково транслюється на соціальну політику, а частково має власну характеристику. Таке розуміння соціальної безпеки передбачає залучення до її забезпечення спеціалізованих інститутів із захисту національної безпеки держави, надає державі роль активного, провідного суб'єкта політики безпеки. Це віддзеркалює радше більш властиву нашій ментальності авторитарну, «жорстку» форму реалізації безпеки, аніж її «м'яку» версію, яка для концептуальних засад соціальної безпеки була би більш адекватною².

1.3. Якщо соціальна безпека претендує на комплексне відображення стану життя людини та суспільства, то вона має віддзеркалювати не лише економічний, а й «гуманітарний» бік людської життєдіяльності. Гуманітарний вимір соціальної безпеки є якісно іншим її тлумаченням порівняно із оцінкою соціальної політики та запобіганням впливу загроз. Він пов'язується зі створенням умов для захисту прав і свобод людини і громадянина, розвитком громадянського суспільства, збереженням національної, релігійної, культурної ідентичності людей, захистом історичних цінностей, демократизацією політичної системи. Ці та інші «м'які» елементи фігурують у таких західних концепціях і школах безпеки, як людська безпека (див. п. 2.3 цієї статті), феміністські дослідження безпеки, критичні дослідження безпеки (critical security studies), конструктивістська школа (вивчає ціннісний, ідентичнісний вимір безпеки), спільна безпека (common security) [3] тощо. Але запропоновані названими школами ідеї лишаються недостатньо представленими в україно- та російськомовних публікаціях. Відповідно, й перелічені неекономічні виміри якості людського життя мало досліджуються саме в контексті обумовленості ними поліпшення стану соціальної безпеки пострадянських суспільств.

1.4. У літературі позначено, що до соціальної безпеки також стосуються такі явища, як харчування, житло та умови проживання, одяг, культура, мистецтво, по-

¹ Докладніше відповідні складнощі висвітлено у [22].

² «Жорстка» (державоцентрична) модель безпеки є спадщиною досліджень першої половини ХХ ст. у галузі міжнародних відносин. Вона акцентує на необхідності захисту суверенітету та територіальної цілісності держави силовими та воєнними засобами. Держава в ній є ключовим, якщо не єдиним актором із забезпечення безпеки суспільства. Класичним втіленням ідей жорсткої безпеки є концепція національної безпеки в її первинній реалістській «вузькій» версії.

«М'які» (недержавоцентричні) підходи до безпеки сформувалися ближче до кінця минулого століття. Вони виходять із пріоритетності інтересів людини й індивіда у структурі цілей державної політики та у сфері безпеки; розглядають політику захисту державного суверенітету як потенційну загрозу безпеці, «оскільки боротьба за нього традиційно була підґрунтям міждержавних війн і масового насильства» [17]; наполягають на важливій ролі недержавних акторів, інституцій громадянського суспільства, міжнародних організацій у забезпеченні безпеки. Основним об'єктом захисту стає не держава, а людина. «Гнучкість, автономність, слабка контрольованість з боку держави, багатоакторність і багатоперспективність, відкритість для інтерпретацій, складність фіксування та вимірювання — ці характеристики можна застосувати до всіх термінів, що семантично включають у себе слово «м'який» [18].

дорожі й туризм, комунікації і зв'язок, гендерна політика, епідеміологічна ситуація та ін. [27, с. 3—4, 18]. Проте зв'язок цих аспектів людського життя саме із соціальною безпекою, за пооднокими винятками, практично не вивчається.

1.5. Різні дослідження із соціальної безпеки по-різному інтерпретують її фокус уваги. В одних роботах соціальна безпека стосується забезпечення лише мінімально прийнятних умов життя для нужденних прошарків населення, в інших — вона відображає середній стан усіх основних сфер людської діяльності, всю сукупність умов, наявних у країні для задоволення соціальних потреб усіх верств населення. Якої з цих двох позицій варто дотримуватися, лишається незрозумілим.

Розширення акцентів

2. Коли викладену вище інтерпретацію предметної області соціальної безпеки, прийняту дослідниками у пострадянському академічному середовищі, поставити поруч із тим, що розуміють під соціальною безпекою у розвинених країнах, то йдеться про відчутно різні за змістом побудови.

2.1. Спостерігаються складнощі вже із перекладом поняття «соціальна безпека» англійською як міжнародною мовою сучасної науки. У більшості англomовних анотацій україно- чи російськомовних статей з відповідної тематики вираз «соціальна безпека» перекладається дослівно, як «social security». Такий переклад є некоректним, оскільки *social security* — усталене словосполучення, що має значення «соціальний захист населення»¹, тобто воно є зовсім іншою категорією. Частина авторів, обізнаних із цим термінологічним моментом, пропонують словосполучення «social safety», що знову є невлучним варіантом перекладу. Адже *safety* — це безпека, проте тільки тоді, коли це стосується безпосередньої життєдіяльності людини: «безпека (safety) користування автомобілем». Суспільство не може мати стану *safety*. Правильним перекладом виразу англійською є «societal security» (*societal* — синонім слова «social», що дозволяє відрізнити відповідний вираз від *social security* як «соціального захисту»)². Але тут зустрічаємося із протилежною проблемою: читачі західної літератури перекладають *societal security* як «соцієтальна безпека» і наполягають, що в англomовних джерелах «соціальна» безпека, *social security*, є чимось одним (правильно! соціальним захистом, але чи зрозуміло це самим авторам?), а «соцієтальна» — зовсім іншим (знову правильно: практично тим, чим «соціальна безпека» є у нас).

2.2. Будучи спорідненими за загальною ідеєю захисту інтересів суспільства та людини, соціальна безпека та *societal security* різняться за змістовним наповненням. *Societal security* сфокусована не так на проблемах добробуту³, як на ціннісному вимірі життя. Такий акцент пов'язаний із специфічними умовами появи цієї концепції в європейських дослідженнях. Західноєвропейська інтеграція сприяла зростанню міграції людей різних національностей і культурних традицій. Державна культурна політика щодо іммігрантів може мати два протилежних вектори. В одному варіанті така політика є асиміляційною, спрямованою на набуття іммігрантами культурних практик країни прибуття (відомий принцип американського «плавильного казана»). Іншим варіантом є політика мультикультуралізму, що полягає у рівному ставленні до всіх культур, наданні іммігрантам умов для збереження власної національної, культурної, релігійної ідентичності.

З 1970-х років у більшості країн ЄС реалізовувалася політика мультикультуралізму, що полягала зокрема й у відмові від визнання європейських християнських цінностей «кращими» чи «вищими» за всі інші. Незважаючи на очевидні здобутки, цій політиці не вдається успішно інтегрувати мусульманське населення. У низці

¹ Соціальний захист (соціальне забезпечення) — комплекс заходів держави з підтримки найвразливіших верств населення. Дискусія щодо співвідношення понять «соціальний захист» і «соціальне забезпечення» не дійшла однозначного висновку [15, с. 6—9].

² Висловлюю подяку Дейвіду Гелбріту (Dr David J. Galbreath) за це роз'яснення. «Соцієтальний» — такий, що стосується суспільства в цілому.

³ Доходи населення та його зайнятість як чинники безпеки у західній термінології утворюють зміст «економічної безпеки», що відрізняється від звичного для нас понятійного апарату.

країн утворилися ізольовані ісламські «анклави», що мають мінімальні контакти з корінним населенням. Франція та Англія стали ареною масштабних етнічних конфліктів і бунтів ісламського населення. Канцлер Німеччини Ангела Меркель восени 2010 року оцінила цю конфліктність і замкненість іммігрантських спільнот («живуть пліч-о-пліч, але не взаємодіють») як «абсолютний крах» мультикультуралізму; схожу оцінку згодом висловили прем'єр-міністр Великої Британії Девід Кермерон і президент Франції Ніколя Саркозі [23]. Справді, міжкультурні непорозуміння доходять до курйозів. Так, напередодні Нового 2013 року мусульманська спільнота Брюсселя виступила проти встановлення на центральній площі міста новорічної ялинки, оскільки ця християнська традиція зачіпає їх релігійні почуття. Мусульмани становлять чверть населення Брюсселя, тому місцева влада задовольнила цю вимогу. Зрозуміло, подія викликала незадоволення корінних мешканців міста.

Посилення праворадикальних націоналістичних настроїв віддзеркалює побоювання щодо розмивання політичного суверенітету й культурної автономії населення європейських держав. Тому проблема збереження цінностей, національної ідентичності, згуртованості та солідарності¹ суспільства стала частиною безпекових досліджень і вплинула на трактовку змісту соціальної безпеки європейськими дослідниками [8, с. 5; 16]. Дістала загального визнання пропозиція Копенгагенської школи² (О. Вейвер, Б. Бузан та ін.) розуміти під *societal security* «здатність суспільства зберегти свої основні (культурні) риси в умовах поточних змін і можливих чи наявних загроз» [6, р. 23]. Об'єктом захисту соціальної безпеки, за версією копенгагенської школи, є не державний суверенітет чи інтереси окремого індивіда, а ідентичність певної спільноти, під якою розуміють сукупність прийнятих у соціальній групі рис і способів поведінки, за якими ідентифікуються її члени [4, pp. 29, 31]. Автори концепції вважають основними загрозами ідентичності та соціальній безпеці міграцію, депопуляцію, горизонтальну та вертикальну конкуренцію. Міграція призводить до більшого тиску іншої культури на місцеву через зростання кількості її носіїв. Депопуляція безпосередньо зменшує кількість носіїв місцевої культури. Горизонтальна конкуренція відчувається як культурний вплив більш могутнього сусіда без безпосередньої імміграції його представників (вплив Росії на Україну). Вертикальна конкуренція виявляється у зміні людьми ідентичності, якщо з'являється більш приваблива ширша або вужча ідентичність (радянська спільнота стала українською — звуження ідентичності; українці є європейським народом — потенційне розширення ідентичності) [2, р. 121]. Що ж стосується політики мультикультуралізму, то вона у концепції соціальної безпеки виглядає двозначно. З одного боку, реалізація цієї політики є формою захисту культурної ідентичності спільнот іммігрантів. З іншого — намір надати цій політиці асиміляційно-ізоляційного, націоналістичного характеру сприятиме мінімізації загроз соціальній безпеці корінного населення Європи.

2.3. Близькою до соціальної безпеки за змістом, порушеними проблемами та логікою аналізу є інша сучасна концепція — «людська безпека» (*human security*)³. Людська безпека належить до двох напрямів досліджень — до міжнародних відносин (політологія) і до людського розвитку (економіка). Ця концепція була розроблена наприкінці минулого століття, біля її витоків стояли індійський економіст, лауреат Нобелівської премії Амартья Сен (Amartya Sen) і пакистанський економіст Махбуб уль-Хак (Mahbub ul Haq). Вона є радше альтернативою до підходів парадигми національної безпеки. Зазначена модель сходиться з рівня безпеки держави до захисту безпеки на індивідуальному рівні. Вона постулює, що в сучасних умовах ключові загрози добробуту людини походять не від зовнішньої агресії (що свого часу було покладено в основу розроблення теорії національної безпеки), а від гу-

¹ Cohesion and solidarity policy — важливий напрям політики Євросоюзу.

² Повні назви — «Копенгагенська (Європейська) школа досліджень безпеки», «Копенгагенська школа досліджень миру».

³ У російськомовних джерелах — також «безопасность личности», «личностная безопасность» та ін.

манітарних проблем — хвороб, відсутності доступу до питної води та якісного харчування, браку освіти, бідності, дискримінації, погіршення екології, насильства тощо. Модель виділяє сім основних складових безпечного життя — економічну, продовольчу, екологічну, особисту, суспільну і культурну, політичну, безпеку здоров'я. Ця концепція заперечує провідну роль держави в забезпеченні безпеки. Замість цього за поліпшення людського добробуту відповідають і держави, і міжнародні та громадські організації, і місцеві громади [1].

Концепція людської безпеки дістала широке міжнародне визнання після того, як їй була присвячена Доповідь ПРООН про людський розвиток за 1994 рік [5]. Сьогодні ця модель покладена в основу зовнішньої політики Канади, Республіки Македонія, Норвегії, Японії. Вона відіграє вагомий роль у розробці безпекової політики Європейського Союзу, є важливим предметом обговорення на численних міжнародних форумах. Незважаючи на таке міжнародне поширення, людська безпека досить повільно набирає популярності у вітчизняному науковому середовищі¹.

2.4. Розгляд будь-яких соціальних тем у західній практиці передбачає розкриття їх зв'язку з іншими сферами людського життя, оскільки люди прагнуть до уникнення штучних дисциплінарних кордонів між, скажімо, соціологічним та економічним або політичним і правовим аспектом якоїсь проблеми. Останніми роками в дискусіях на основних міжнародних форумах і самітах наголошується, що проблеми соціального розвитку слід досліджувати та вирішувати з урахуванням щонайменше чотирьох завдань: 1) зменшення майнової нерівності у світі; 2) гарантування зайнятості; 3) подолання негативних наслідків світової фінансово-економічної кризи; 4) боротьби зі змінами клімату, уваги до охорони довкілля, забезпечення умов для сталого розвитку суспільства. Гарантування зайнятості, охорона довкілля, надання людям оплачуваної роботи — обов'язкові умови безпечного соціального розвитку, що їх необхідно реалізовувати як в окремих країнах, так і у світі в цілому.

Пошуки конкретного змісту

3. З огляду на викладене, зміст концепції соціальної безпеки важко конкретно окреслити.

3.1. Соціальну безпеку не можна назвати цілісною концепцією із єдиним предметом аналізу чи уніфікованою логікою досліджень. Скоріше, вона є достатньо широким дослідницьким напрямом, до якого включають ті проблеми й складові, що відповідають загальному розумінню поняття «соціального» як такого, що стоїть на рівні, якості, стилю життя людей, та слова «безпека» як емоційного й політичного сигналу про ті питання й сфери, які потребують першочергової уваги спільноти (інші риси цього явища та відповідної концепції див. у табл. 1). Такі теми, як добробут населення, якість соціальної політики, стан соціальної сфери, здоров'я й тривалість життя, соціальні інтереси та загрози, а також (у західноєвропейській інтерпретації предмета соціальної безпеки) міграція, захист національних цінностей, культурної ідентичності та соціальної згуртованості, стають основними для цієї дисципліни та отримують дедалі глибше наукове опрацювання. Проте якісна різноманітність перелічених питань, відсутність безпосередніх зв'язків між деякими з них — це ознаки браку у поняття «соціальна безпека» певного вихідного, невід'ємного значення: складно назвати центральну проблему цієї концепції, яка була б стрижнем, на який нанизуються інші.

Частина питань (зокрема, становлення громадянського суспільства, гендерна політика, захист довкілля тощо) вивчається у контексті соціальної безпеки доволі епізодично, лише у пооднокіх працях. Цінність розгляду цих тем у безпекознавчо-

¹ В Україні видано небагато присвячених людській безпеці робіт. Однією з кращих, на мій погляд, є брошура Марини Воротнюк та Олександра Сушка [11], де авторам вдалося поєднати лаконічну форму подачі матеріалу з винятковою змістовністю, деталізованістю й глибиною викладу сучасної теорії та практики реалізації цієї концепції. Тематиці людської безпеки було присвячено міжнародну конференцію «Human Security and Security Strategy: Institutions and Policies in a European Perspective» (м. Вишгород, травень 2011 р., див. <http://ainstud.at.ua/index/report/0-35>) та Перший Київський безпековий форум для молоді «Людський вимір безпеки у міжнародних відносинах» (листопад 2012 р., див. <http://www.openukraine.org/ua/news/news5079>). Ці початкові кроки є важливими, а проте недостатніми для популяризації концепції в нашій країні.

му ракурсі полягає в тому, що вони підтримують міждисциплінарний характер концепції, сприяють ретельнішому визначенню та, інколи, перегляду окремих її вихідних положень. Так, наприклад, державні інструменти безпекової політики та, ширше, держава як така вважаються загрозою правам людини. Тому включення захисту прав людини до критеріїв соціальної безпеки ставить під сумнів справедливість тези про те, що державі мають належати виключні повноваження із визначення та реалізації заходів політики безпеки. Недержавні суб'єкти, профспілки, інституції громадянського суспільства мають долучатися до розробки та втілення політики безпеки (що й передбачене у західних «м'яких» моделях безпеки). Це сприятиме дотриманню балансу між реалізацією громадянських прав і свобод і пов'язаною із захистом суверенітету держави національною безпекою.

Таблиця 1

ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Ознака	Зміст
Сутність явища	Досягнення гідного рівня та якості життя населення (<i>при всій умовності цього визначення, оскільки гідність є ціннісною категорією, що погано піддається чіткій оцінці</i>)
Цільова спрямованість	Моделювання умов сталого розвитку соціальної сфери держави
Предмет	«Стан і можливості реалізації соціальних інтересів особистості, суспільства та держави, рівень їх захищеності від загроз і небезпек руйнування та розвитку людського потенціалу» [26] (<i>це визначення — одне із багатьох можливих</i>)
Центральний орієнтир	Соціальні цінності, що віддзеркалюють соціальний ідеал стабільного суспільства, визначають систему соціальних норм та зосереджують у собі життєво важливі соціальні інтереси
Суб'єкти забезпечення	Органи державного управління, інститути громадянського суспільства [25], громадяни та їх об'єднання
Об'єкт захисту	Людина й населення (<i>на противагу державі або галузі чи сфері життя</i>), їх цінності та інтереси
Основні напрями вивчення	Дослідження можливостей реалізації соціальних інтересів в умовах дії існуючих загроз; виявлення способів мінімізації чинних загроз; аналіз показників функціонування соціальної сфери щодо їх відповідності оптимальним діапазонам, пороговим і граничним значенням (<i>цей метод соціальної безпеки повторює методику дослідження економічної безпеки</i>)
Ключові загрози	Бідність і різні аспекти нерівності населення (соціальна, майнова, класова, освітня тощо)
Споріднені концепції	Людський розвиток; економіка добробуту
Ідеологічні засади	Індивідуалізм в частині об'єктів захисту, що поєднується із переважно колективістським баченням механізмів надання такого захисту; принципи гуманізму та антропоцентризму
Основний інструмент регулювання та впливу	Заходи державної соціальної політики та соціального захисту населення

3.2. Дослідження проблем соціальної безпеки в сьогодиншньому вигляді відзначаються змістовними та методологічними «хитаннями». Двома основними зрізами соціальної безпеки є «мінімальний» — запобігання життєвим негараздам найменш забезпечених прошарків населення, і «середній» — гарантування прийнятних життєвих умов для всіх суспільних верств; проте ці зрізи передбачають цілком різну логіку аналізу. У нашій версії цієї концепції здебільшого не використовуються напрацювання західної науки з пов'язаних із соціальною безпекою тем. Невизначено, чи є соціальна безпека концепцією «м'якої» чи «жорсткої» безпеки, адже вона має

елементи обох моделей. Концепція має на меті захист інтересів окремих осіб і соціальних груп, проте із наголосом на інтересах держави, які можуть бути антагоністичними до індивіда та суспільства. І це зрозуміло, адже в існуючих у нашій країні умовах жодна реалістична концепція не може абсолютизувати суспільний статус людини, наполягати на забезпеченні тих умов її розвитку, що суперечать традиціям і поточним інтересам влади. Соціальна безпека мусить зважати на колективістські цінності і патерналістські традиції суспільства, жорсткі економічні умови, авторитарний вектор руху політичної системи України. Поглиблення та трансформація її змісту визначатимуться змінами соціальних умов у самій країні.

Література

1. Alkire S. A Conceptual Framework for Human Security / S. Alkire / CRISE Working Paper 2. — London : University of Oxford, 2003. — 52 p.
2. Buzan B. Security: A New Framework for analysis / B. Buzan, O. Wæver, J. de Wilde. — Colorado : Lynne Rienner Publishers, 1998. — 231 p.
3. Buzan B. The Evolution of International Security Studies / B. Buzan, L. Hansen. — New York : Oxford University Press, 2009. — 384 p.
4. Panić B. Societal Security — Security and Identity / B. Panić // Western Balkans Security Observer. — 2009. — № 13. — P. 29—38.
5. UNDP Human Development Report 1994. — New York : Oxford University Press, 1994. — 226 p.
6. Wæver O. Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe / O. Wæver, B. Buzan, M. Kelstrup, P. Lemaitre. — London : Pinter, 1993. — 221 p.
7. Баланда А. Л. Соціальні детермінанти національної безпеки України: теорія, методологія, практика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора екон. наук : спец. 08.00.07 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика» / Баланда Анатолій Львович ; Ін-т демографії та соц. досл. НАН України. — К., 2008. — 40 с.
8. Безпека суспільства у регіоні Румунія — Україна — Республіка Молдова: тристоронній підхід : Аналітична доповідь / Н. Беліцер, Ю. Кіфу, О. Нантой та ін. ; Ін-т Євро-Атлантичного співробітництва. — Бухарест; Кишену; К., 2008. — 132 с.
9. Бендасюк О. О. Формування механізмів реалізації соціальної політики на засадах гарантування соціальної безпеки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора екон. наук : спец. 08.00.07 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика» / Бендасюк Олег Олександрович ; Донец. держ. ун-т управління. — Донецьк, 2011. — 35 с.
10. Беляєв О. О. Соціальна орієнтація економічного розвитку: об'єктивна необхідність, сутність, функції / О. О. Беляєв, В. І. Кириленко // Формування ринкової економіки : Зб. наук. праць. — 2008. — Вип. 19. — С. 2—13.
11. Воротнюк М. Людська безпека як імператив сучасності: переніс фокусу з держави на людину / М. Воротнюк, О. Сушко. — К. : Фонд ім. Фрідріха Еберта: Представництво в Україні, 2010. — 16 с.
12. Галушка З. І. Соціалізація трансформаційної економіки: закономірності та суперечності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора екон. наук : спец. 08.00.01 «Економічна теорія та історія економічної думки» / Галушка Зоя Іванівна ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2011. — 40 с.
13. Государственное управление в сфере национальной безопасности: словарь-справочник / состав.: Г. П. Сытник, В. И. Абрамов, В. Ф. Смолянюк и др.; под общ. редакцией Г. П. Сытника. — К. : НАДУ, 2012. — 496 с.
14. Зеркалов Д. В. Социальная безопасность. Монография / Д. В. Зеркалов. — К.: Основа, 2012. — 530 с.
15. Кочемировська О. А. Основні напрями оптимізації системи соціального захисту в Україні / О. А. Кочемировська, О. М. Пищуліна. — К.: НІСД, 2012. — 54 с.
16. Лепетун Я. Традиційні і сучасні дослідження безпеки: структурне порівняння концепту / Я. Лепетун // Стратегічні пріоритети. — 2006. — № 1. — С. 191—194.

17. Макарычев А. Безопасность как феномен публичной политики: общие закономерности и проекции на Балтийский регион [Электронный ресурс] / А. Макарычев. — Режим доступа: http://megaregion.narod.ru/articles_text_2.htm.
18. Макарычев А. Безопасность: трудности перевода? [Электронный ресурс] / А. Макарычев. — Режим доступа: <http://www.eurasianhome.org/xml/t/expert.xml?lang=ru&nic=expert&pid=768>.
19. Методика вимірювання регіонального людського розвитку. — К., 2012. — 50 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.idss.org.ua/arhiv/Metodika_RLR.zip.
20. Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 р. № 60 «Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat_id=38738.
21. Ніколаєв Є.Б. Предмет соціальної безпеки / Є.Б. Ніколаєв // Вчені записки : зб. наук. праць. — К. : КНЕУ, 2012. — Вип. 14. Частина 1. — С. 30—36.
22. Ніколаєв Є. Б. Проблематика соціальної безпеки у контексті навчального курсу «Соціально-економічна безпека» / Є. Б. Ніколаєв // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : Збірник наукових праць. — Вип. 17. — Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. — С. 399—404.
23. Паин Э. К вопросу о «крахе политики мультикультурализма» в Европе / Э. Паин [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://krotov.info/libr_min/16_p/ay/in.htm.
24. Система економічної безпеки держави / [О. С.Власюк, А. І.Сухоруков, І. В.Недін та ін.] ; під заг. ред. А. І.Сухорукова / Національний інститут проблем міжнародної безпеки при РНБО України. — К. : ВД «Стилос», 2009. — 685 с.
25. Скуратівський В. Соціальна безпека українського суспільства та шляхи її забезпечення / В. Скуратівський, О. Линдюк // Вісник НАДУ. — 2011. — № 3. — С. 194—204.
26. Снігова О. Ю. Механізм державного та регіонального управління соціальною безпекою : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.02.03 «Організація управління, планування і регулювання економіки» / Снігова Олена Юріївна ; Ін-т ек-ки пром-ті. — Донецьк, 2006. — 20 с.
27. Соціальна безпека: теорія та українська практика : Монографія / І. Ф. Гнибіденко, А. М. Колот, О. Ф. Новікова та ін.; За ред. І. Ф. Гнибіденка, А. М. Колота, В. В. Рогового. — К. : КНЕУ, 2006. — 292 с.

Стаття надійшла до редакції 8 квітня 2013 р.

УДК 334:338.242.4

Кириленко В. І., д.е.н., проф.
Потапенко Д. О., аспірант

ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК УМОВА І ФАКТОР МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Розкриті механізми державно-приватного партнерства як фактору і умови модернізації економіки.

Раскрыты механизмы государственно-частного партнерства как фактора и условия модернизации экономики.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження зумовлена складністю та багатоаспектністю сучасного соціально-економічного розвитку, усвідомленням того, що конкурентні відносини, які домінують у світі, мають бути доповнені співробітництвом та взаємодопомогою економічних суб'єктів з метою підвищення трансформаційної та адаптивної гнучкості національних та глобальної економічних систем. В цьому контексті важливого теоретичного та практичного значення набуває партнерство влади і бізнесу (державно-приватного партнерства), спрямованого на залучення приватного капіталу та досвіду приватних компаній до розбудови та